

MODERNE VREEMDE TALEN

“Talen zijn deuren die toegang geven tot het leren kennen en begrijpen van andere culturen.”

Moderne vreemde talen

In onze sterk globaliserende wereld zijn talen de deuren die, naast werk en studie, toegang geven tot het leren kennen en begrijpen van andere culturen, en daarmee tot het leren reflecteren op de eigen taal en cultuur. De waarde van meertaligheid zit niet alleen in de maatschappelijke relevantie ervan, maar ook in het positieve effect op de eigen ontwikkeling. Interculturele competentie als onderdeel van het leren van een moderne vreemde taal is heel belangrijk. Hoe dit (verder) vorm kan krijgen en daarmee ook een bijdrage kan leveren aan burgerschapsvorming verdient aandacht. Daarnaast gaan we in dit hoofdstuk in op de positie van het Europees Referentiekader, de toenemende aandacht voor Engels, de ambitie om meer maatwerk te bieden en wat scholen en leraren nodig hebben om dit te realiseren. Een andere ontwikkeling is dat ICT steeds meer wordt ingezet, waarbij het een uitdaging is om de meerwaarde van ICT (nog meer) te benutten, passend bij de visie van de school op goed talenonderwijs.

9. Moderne vreemde talen

Daniela Fasoglio & Dirk Tuin¹

9.1 Positionering

In een wereld waarin internationale contacten blijven toenemen, is de beheersing van andere talen dan je moedertaal onmisbaar geworden. Kennis van moderne vreemde talen (MVT) moet worden beschouwd als een fundamentele vaardigheid die alle burgers van de EU dienen te verwerven teneinde hun scholings- en werkmogelijkheden te verruimen. De EU steunt daarom het ideaal dat iedere burger naast zijn of haar moedertaal twee andere talen zou moeten beheersen (zie www.europarl.europa.eu). Aan de verwezenlijking van deze zogeheten Barcelona-doelstelling werkt de Europese Commissie sinds 2002. Binnen Europa is een bredere talenkennis relevant. Dat vinden ook exportorganisaties als bijvoorbeeld Fenedex. Deze organisatie ziet de beheersing van de lokale taal en cultuur als een van de succesfactoren bij het internationaal zakendoen. Hoewel er een verbetering van de beheersing van de Engelse taal wordt waargenomen bij de jongere generaties in Duitsland en Frankrijk, blijft volgens Fenedex de Duitse en Franse taal- en cultuurkennis van groot belang om internationale (zakelijke) ambities te kunnen waarmaken.

Duitsland en de Verenigde Staten zijn op dit moment de populairste landen voor leerlingen om te gaan studeren. Door de veranderingen in 2015 van de Nederlandse studiefinanciering, van basisbeurs naar studievoorschot, zal het in de toekomst voor Nederlandse studenten minder aantrekkelijk worden DUO-financiering mee te nemen naar het buitenland. Tegelijkertijd is de verwachting dat, vanwege de toenemende kosten van het hoger onderwijs in Nederland, meer Nederlandse studenten ervoor zullen kiezen om hun studie in het buitenland te volgen. Op termijn zal het aantal Nederlandse studenten dat studeert in relatief goedkope studielanden, zoals België, Duitsland, Denemarken of Zweden, naar verwachting daarom toenemen (EP/Nuffic, 2015a).

In onze sterk globaliserende wereld zijn talen de deuren die, naast werk en studie, toegang geven tot het leren kennen en begrijpen van andere culturen, en daarmee tot het leren reflecteren op de eigen taal en cultuur. Sociale conventies en culturele omgevingen kleuren de achtergronden van alle talige communicatie tussen sprekers uit verschillende culturen. Het kunnen (her)kennen van deze culturen en er rekening mee te houden, bewust of onbewust, kan doorslaggevend zijn voor het succes van de

---

¹ Met medewerking van de SLO-vaksectie MVT

communicatie. Elke vreemdetaalgebruiker faciliteert de toegang tot kennis van en begrip tussen culturen en kan drempels wegnemen die uit culturele diversiteit kunnen ontstaan. De vreemdetaalles is de aangewezen plek om leerlingen in contact met andere culturen te brengen, door onder andere literatuur, kunst, theater, film en muziek. Het leren van een taal veronderstelt het kunnen leggen van relaties tussen die culturen (Fasoglio & Canton, 2009). De waarde van meertaligheid - niet alleen voor migranten, maar voor iedereen - zit bovendien niet alleen in de maatschappelijke relevantie ervan, maar ook in het positieve effect op de eigen ontwikkeling. Het doet een sterk beroep op creativiteit, op emotionele en intellectuele capaciteiten. Bij de doelstellingen van het onderwijs in moderne vreemde talen neemt de ontwikkeling van een positieve en open houding ten opzichte van de taal zelf een belangrijke plaats in. Het gaat daarbij om het wegnemen van zowel psychologische drempels – als bijvoorbeeld klanken van de te leren taal heel anders klinken dan de eigen taal – als van waardeoordelen over een taal en de eraan verbonden cultuur. Studies over het belang van de aandacht voor interculturele communicatie in het vreemdetalenonderwijs (o.a. Byram, 1997; Stadler, 2011) benadrukken de dringende behoefte aan een sterker accent op interculturele competentie in de onderwijsprogramma's: een cruciaal element voor de toekomst van vreemdetalenonderwijs en zijn vormende rol voor de toekomstige wereldburgers.

9.2 Ontwikkelingen en curriculaire uitdagingen

Aandacht voor interculturele competenties

Ontwikkelingen

De publicatie *Vreemdetalenonderwijs: een (inter)cultureel avontuur?* benadrukt het belang van interculturele competentie als onderdeel van het leren van een moderne vreemde taal. Het zich bewust zijn van het belang van interculturele aspecten van taalgebruik (linguïstische maar ook sociale) is medebepalend voor het succes van communicatie (Fasoglio & Canton, 2009). In de brochure *Internationalisering in het curriculum van de toekomst* (EP/Nuffic, 2015b) is als aanbeveling opgetekend dat er kerndoelen moeten worden geformuleerd voor intercultureel effectief handelen en voor reflectie op eigen handelen in internationale situaties. Leerlingen zijn zich niet alleen bewust van culturele verschillen (intercultureel sensitief), maar kunnen hier ook effectief naar handelen (intercultureel competent). Interculturele competentie is evenwel geen eenduidig gedefinieerd begrip. Ook termen als intercultureel begrip, interculturele communicatie en intercultureel burgerschap (Byram, 2012) worden wel gebruikt. Om tot de bedoelde kerndoelen te komen, zal eerst moeten worden nagegaan wat interculturele competentie inhoudt. Hierbij wordt vaak de indeling van Byram (1997) in kennis, vaardigheden en houdingen gehanteerd.

Uitdagingen

Interculturele communicatie is in Nederland (nog) niet geïntegreerd in het MVT-curriculum, met uitzondering van Chinees. De examenprogramma's MVT maken er geen melding van terwijl de betekenis ervan in het licht van internationalisering en burgerschap evident is. Scholen voor primair, voortgezet en speciaal onderwijs zijn wettelijk verplicht aandacht te besteden aan burgerschapsvorming, maar zijn vrij in de manier waarop ze dat doen. Voor curriculumontwikkelaars ligt hier een uitdaging om te verkennen hoe het vreemdetalenonderwijs hieraan kan bijdragen.

Het ERK

Ontwikkelingen

Sinds de herziening van de tweede fase in 2007 zijn de eindtermen van de examenprogramma's MVT aan de niveaus van het ERK gekoppeld. De specificaties van de syllabi van het CvTE zijn op die niveaus gebaseerd. Met subsidie van OCW is tussen 2007 en 2010 een Masterplan ERK uitgevoerd onder supervisie en coördinatie van het toenmalig Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen (NaB-MVT), waarbij instanties als Cito, CvTE, Landelijke Pedagogische Centra, Levende Talen en SLO betrokken waren. Het project had, naast het geven van een brede bekendheid aan het ERK, tot doel te zorgen voor voldoende instrumenten om docenten efficiënt met het ERK te kunnen laten werken. Het belangrijkste product van het Masterplan ERK is het ERK-portaal voor het Nederlandse onderwijs: www.erk.nl. Het Europees Referentiekader (ERK) wordt steeds bekender onder leraren en leerlingen. Ter illustratie: in 2016 telde de ERK-site in totaal 155.322 unieke bezoekers, dat wil zeggen bijna 13.000 per maand.

In maart 2012 hebben NaB-MVT, SLO, Cito, CvTE, CPS, APS en Levende Talen een gezamenlijk advies uitgebracht aan het ministerie van OCW met aanbevelingen die uiteindelijk zouden moeten leiden tot formele verankering en implementatie van het ERK in de regelgeving:

1. Onderzoek door middel van internationale standaardbepaling het ERK-niveau van de examens lees- en luistervaardigheid.
2. Onderzoek de dekkinggraad van de verschillende ERK-clusters bij de centrale examens.
3. Breng vervolgens de tekst van de examenprogramma's vmbo, havo en vwo door middel van klein onderhoud met elkaar in lijn.
4. Onderzoek wat de huidige niveaus voor de verschillende talen zijn in de schoolexamens zoals die nu in de praktijk door de leerlingen behaald worden voor die vaardigheden die niet in het centraal examen zitten.
5. Onderzoek of transparantie rondom het ERK in Nederland vergroot kan worden door het invoeren van een taalportfolio en/of door het toevoegen van een certificaat aan de cijferlijst.
6. Onderzoek of het wenselijk en haalbaar is in het centraal examen van vmbo gl en tl, havo en vwo een tweede vaardigheid op te nemen.

7. Onderzoek en beproef of in het vmbo-gl/tl, havo en vwo lezen samen met een andere vaardigheid in één zitting kan worden getoetst en of een dergelijke sessie voldoende gegevens verschaft om betrouwbare uitspraken te doen over het niveau met betrekking tot elk van beide vaardigheden in termen van het ERK.
8. Onderzoek bij Engels hoe prestaties van leerlingen aan het einde van de onderbouw van het vo, zoals gemeten in de tussentijdse diagnostische toetsen, geduid kunnen worden in termen van het ERK.

Intussen zijn de adviezen 1 en 2 en uitgevoerd door respectievelijk Cito en CvTE.

Wat advies 4 betreft,

- heeft voor luistervaardigheid een internationale standaardsettingsprocedure het niveau bepaald van de luistertoetsen van Cito voor Engels, Frans en Duits (met uitzondering van Frans bb en kb);
- is nu informatie voor drie sectoren en drie talen beschikbaar over luisteren en voor drie talen en voor havo en vwo voor schrijven;
- en worden in 2017 voor Engels gegevens opgeleverd voor vmbo, havo en vwo wat de prestaties voor spreken aangaat.

Tevens zijn kern- en tussendoelen Engels voor de onderbouw ontwikkeld, beide gebaseerd op het ERK. Lesmethodes verwijzen vrijwel allemaal naar het ERK. Ook de taalkennis die vereist is aan het eind van een hbo-lerarenopleiding, is omschreven in ERK-niveaus. En wie een internationaal taalcertificaat behaalt, weet ook met welk ERK-niveau dat correspondeert. Deze ontwikkelingen laten zien dat het ERK zich aan het innestelen is in het vo.

In 2004 is de publicatie *Taalprofielen* ontwikkeld als uitwerking van het ERK. De publicatie beschrijft de ontwikkeling van vreemdetaalcompetenties in de vorm van concrete 'can do'-descriptoren: kernachtige uitspraken over wat iemand kan doen in een vreemde taal. *Taalprofielen* is bedoeld voor leraren moderne vreemde talen, lerarenopleiders en ontwikkelaars van lesmateriaal en toetsen. In 2015 is *Taalprofielen* herzien. Die herziening heeft geleid tot een editie waarin de lezer een beeld krijgt van de deelcompetenties die nodig zijn om C2 te kunnen claimen en de criteria die daarbij gehanteerd worden. In *Taalprofielen 2015* is ernaar gestreefd de herkenbaarheid voor het vo te vergroten. Vooral wat de voorbeelden betrof, lag het accent in de vorige versie relatief sterk op het mbo. Daarnaast zijn uitwerkingen toegevoegd die de plus-niveaus illustreren, en zijn de voorbeelden geactualiseerd door bijvoorbeeld het taalgebruik bij digitale media toe te voegen.

In 2014 heeft de Raad van Europa een internationale werkgroep ingesteld om de bestaande descriptieve schalen van het ERK uit te breiden. Aanleiding tot het initiatief vormt de behoefte aan aandacht voor:

- a. taalgebruik en taalgedrag in de communicatie via digitale media op basis van de ontwikkelingen in dit opzicht in de laatste tien jaar;
- b. taaluitingen onder het A1-niveau om de allereerste stadia van vreemdetaalverwerving nader in kaart te brengen;
- c. aanvullende omschrijvingen van het C2-niveau om de discriminerende elementen ten opzichte van C1 nader te expliciteren;
- d. behoefte aan de toevoeging van een aparte beschrijvende schaal voor *mediation*.

Het gaat nadrukkelijk om uitbreiding, niet om aanpassing van de bestaande descriptorren. Het project zal naar verwachting in 2017 worden afgerond.

Uitdagingen

Het ERK heeft steeds meer ingang in het Nederlandse onderwijs gevonden. De implementatie van het ERK heeft zijn vertaling gekregen in de formulering van doelstellingen (syllabi, tussendoelen, streefniveaus) en in de vermelding van de niveaus in lesmethodes. Het examenprogramma verwijst er voor leesvaardigheid en in de syllabi naar. Dat nog geen ERK-eindniveaus zijn vastgesteld voor die onderdelen die in het schoolexamen worden getoetst, zorgt voor verwarring. Zo dit wel het geval zou zijn, zou het ERK onder vreemdetalendocenten wellicht (nog) meer leven en zouden ze (nog) beter op de hoogte zijn van examenprogramma's, eindtermen, syllabi en handreikingen. Zij zouden zich wellicht eerder afvragen in welke mate de in de methode vervatte leerinhouden en leeractiviteiten bijdragen aan het bereiken van communicatieve doelen in het licht van de eindtermen. Uit onderzoek van de Vereniging van Leraren in Levende Talen blijkt dat docenten desgevraagd het ERK graag officieel gekoppeld zouden zien aan alle vaardigheden, ook aan die vaardigheden die in het se getoetst worden. Kortom, veel meer zou kunnen worden bereikt als de synergie tussen curriculumontwikkelaars, vakdidactici, docenten en toetsontwikkelaars versterkt zou worden door curriculum, didactiek en toetsing geïntegreerd aan te pakken (Little, 2014).

Toenemende aandacht voor Engels

Ontwikkelingen

Engels is in Nederland in alle sectoren van het vo en in het mbo een verplicht vak.

De toegenomen aandacht voor Engels in het onderwijs vertaalt zich in allerlei ontwikkelingen. Enkele recente regelingen van de overheid:

- Sinds 1 januari 2016 mogen basisscholen tot 15% van de lessen in het po in een andere taal geven. Scholen kiezen massaal voor Engels.

- Engels is vanaf 2014 een kernvak in de onderbouw vo. Hiervoor zijn concepttussendoelen geformuleerd en wordt een diagnostische tussentijdse toets ontwikkeld.
- Vanaf het schooljaar 2013/14 mag een leerling in het havo of vwo maximaal één 5 voor de kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde op de eindlijst hebben.
- In het mbo voert de overheid voor Engels een centraal examen in. Centrale examinering voor het onderdeel Engels vindt voor de eerste maal plaats in het studiejaar 2017–2018 bij de middenkaderopleiding en de specialistenopleiding waarmee een aanvang is gemaakt op of na 1 augustus 2014. Dit betekent dat studenten in opleidingen op mbo-niveau 4 vanaf dat studiejaar naast instellingexamen(s) ook een centraal examen doen.

De mogelijkheden die geboden worden voor versterkte en tweetalige MVT-trajecten, worden door het veld in toenemende mate benut. Scholen kiezen vanwege het maatschappelijk belang meestal voor Engels, maar die ruimte is er ook voor andere talen.

Uitdagingen

Om bovengenoemde ontwikkelingen optimaal te laten renderen is het nodig samenhangende, doorlopende lesprogramma's voor primair en voortgezet onderwijs te ontwikkelen. Om dit te realiseren zal nog het nodige moeten gebeuren. Zo zal er een beschrijving van doelstellingen en leerlijnen voor de verschillende varianten van Engels in het primair onderwijs moeten komen, zal (verdere) professionalisering van leraren die Engels geven in het primair onderwijs moeten plaatsvinden en zal ingezet moeten worden op verbetering van de aansluiting op de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Dit zou bij voorkeur moeten gebeuren tegen de achtergrond van een gemeenschappelijk raamwerk dat gebaseerd is op vaardigheden en eindniveaus over alle sectoren heen. Daarbij moet het eerder gesignaleerde belang van interculturele communicatie - ook in relatie met het curriculum Engels - niet uit het oog worden verloren.

Meer aandacht voor maatwerk en gepersonaliseerd leren

Ontwikkelingen

Met de ambities van de overheid zoals die in recente rapporten zijn uitgesproken, krijgt aandacht voor maatwerk een nieuwe impuls, ook vanuit leerplankundig perspectief. Leerlingen kunnen voor een of meer vakken op een hoger niveau uitstromen, zoals havoleerlingen die voor een vreemde taal op vwo-niveau presteren. Een andere mogelijkheid is het aanbieden van verrijkende opdrachten. Steeds meer havo- en vwo-scholen geven hun leerlingen de kans een moderne vreemde taal met een internationaal certificaat af te sluiten. Was de focus in het vmbo voorheen voornamelijk gericht op probleemgevallen (die vaak te maken hadden met vroegtijdig schoolverlaten), nu vindt er een verschuiving plaats naar het zo goed mogelijk faciliteren van iedere leerling. Zo

zijn er maatwerkroutes in ontwikkeling waarin vmbo en mbo geïntegreerd worden. De vakmanschaproute wordt ingericht voor bbl- en kbl-leerlingen en leidt tot een diploma van een basisberoepsopleiding (mbo 2). De technologieroute is bedoeld voor gl- en tl-leerlingen en leidt tot een diploma van een middenkaderopleiding (mbo 4). Beide routes worden verkort en geïntegreerd en vragen daarom om maatwerkprogramma's voor Engels in de sectoren zorg en welzijn, techniek en economie en ook voor Duits of Frans bij een aantal niveau 4-opleidingen in de sector economie.

Het *Sectorakkoord VO* (VO-raad, 2014) biedt de benodigde ruimte in wet- en regelgeving voor het realiseren van deze maatwerkroutes. Hierin is afgesproken dat er meer ruimte in onderwijstijd komt en meer wettelijke ruimte om te differentiëren in tempo en niveau. De *Regeldrukagenda Onderwijs 2014-2017* sluit hierop aan. De agenda biedt meer ruimte voor flexibiliteit en maatwerk, onder andere door het mogelijk te maken delen van het eindexamen eerder af te leggen dan in het (voor)laatste jaar. In relatie tot maatwerk in het onderwijs wordt tegenwoordig veelvuldig de term gepersonaliseerd leren gehanteerd. Voor SLO refereert gepersonaliseerd leren in een onderwijscontext aan het creëren van optimale leerprocessen die aansluiten op de persoonlijke kwaliteiten en individuele behoeften van leerlingen. Leerlingen werken op eigen wijze en in eigen tempo aan leerdoelen, passend bij hun eigen niveau en talenten. Per vak, leerdoel, leerinhoud of onderdeel krijgt de leerling afhankelijk van de eigen prestaties en voorkeuren een op hem of haar geënt programma.

Uitdagingen

Het vormgeven van maatwerk en gepersonaliseerd leren is voor leraren een complexe uitdaging. Dit bleek uit een in 2014 gehouden enquête van SLO onder 497 MVT-leraren. Nascholing in manieren om te differentiëren is het meest genoemde thema in de enquête. Voor maatwerk en gepersonaliseerd leren in MVT is een flexibel leerplan nodig met betrekking tot doelen, inhouden, leermaterialen, leeractiviteiten, toetsing, groepering en leeromgevingen. Ook vraagt het een en ander van de leraar in zijn rol als begeleider, namelijk dat zij leren denken in termen van persoonlijke routes (door het selecteren van passende leermaterialen) op weg naar doelen en eindtermen/-niveaus. Immers, elke leerling bevindt zich op zijn eigen taalniveau, verwerft taal op zijn eigen manier en in zijn eigen tempo. De website *Leerplan in beeld* biedt een handvat bij het vaststellen van doelen en de keuze van inhouden.

Toenemend gebruik van ICT in het vreemdetalenonderwijs

Ontwikkelingen

ICT is niet meer weg te denken uit het maatschappelijke leven, dus ook niet uit het onderwijs. Ter ondersteuning van het leren en verwerven van vreemde talen wordt ICT

in toenemende mate ingezet. Voorbeelden zijn overhoorprogramma's, online oefeningen, hulpmiddelen om te leren schrijven, interactieve toetsen, automatische spraakherkenning, programma's voor synchrone communicatie, voiceboards, talenquests, games en mindmap-programma's. Er komt steeds meer ICT-materiaal voor de talen beschikbaar, van traditionele en nieuwe aanbieders. Een kleine greep:

- Wrts.nl is een overhoorprogramma voor woordjes en zinnen.
- Malmberg zet adaptief leren in met een pilot Engelse grammatica, genaamd *Score!* voor leerjaar 1 en 2 van het voortgezet onderwijs.
- ThiemeMeulenhoff heeft *Nextin* (gepersonaliseerd leren) ontwikkeld samen met *Pulse-On* voor de vakken Nederlands en Engels. Ook zij voeren pilots uit op scholen, die drie maanden duren en waarbij het materiaal in twee klassen wordt uitgezet.
- Educatieve uitgeverij, onder wie ook Engelstalige uitgeverij zoals Macmillan, Pearson en OUP (Oxford University Press) bieden daarnaast, aanvullend op hun (vaak ook digitaal verkrijgbare) methodes, digitaal oefenmateriaal en oefenprogramma's aan waarmee de leerlingen zich voor kunnen bereiden op het examen.
- Digischool.nl kent voor gespreksvaardigheid virtuele taaldorpen voor Frans (*Parolay*) en Engels (*Chatterdale*) (De Digitale School, 2014).
- Diverse media, zoals BBC of Deutsche Welle maar ook organisaties als de British Council bieden gratis online leermaterialen aan.
- Leermiddelen voor Engels, Duits, Frans en Spaans die door talendocenten zijn ontwikkeld zijn te vinden op digischool.nl.
- Op wikiwijs.nl zijn digitale lesmaterialen te vinden. Docenten kunnen er ook zelf materialen online plaatsen die vervolgens al dan niet gedeeld kunnen worden.
- Stichting VO-content werkt samen met scholen in het voortgezet onderwijs aan de geleidelijke overgang naar onderwijzen en leren op maat. Basis hiervoor vormt open en online leer materiaal dat maatwerk mogelijk maakt: de Stercollecties.
- Pep pels biedt een elektronisch taalportfolio aan dat gebaseerd is op de door de Raad van Europa gevalideerde website. In dit portfolio kunnen leervorderingen bijgehouden en gedocumenteerd worden.

Het internet biedt veel applicaties waarmee leerlingen hun taalvaardigheid kunnen vergroten en gericht kunnen werken aan verbetering van hun woordenschat en grammatica. Daarnaast is het internet natuurlijk een onuitputtelijke bron van authentiek taalmateriaal voor docenten en leerlingen. Ten slotte kunnen docenten er vakdidactische informatie vinden en voorbeelden van *good practice*.

Uitdagingen

Hoe kan ICT zinvol worden ingezet bij het verwerven van een vreemde taal? Leraren MVT gaan nu vaak ad hoc met ICT aan de slag, zonder te onderzoeken hoe zij ontwikkelingen op ICT-gebied kunnen toepassen in een leerplan dat past bij hun visie op goed talenonderwijs.

Het hebben van een dergelijke visie of het ontwikkelen daarvan is echter niet een ieder gegeven. Daarnaast zijn er grote schillen in ICT-competenties bij leraren. Daarom blijft professionalisering op maat nodig. Bij het vormen van een visie en het evalueren van een bestaand talencurriculum kan het model van Ruben Puentedura (2006) goede diensten bewijzen. Het laat aan de hand van vier scenario's zien hoe digitale technologie kan worden geïntegreerd in het onderwijs:

- a. vervanging van bestaande *tools*, echter zonder functionele veranderingen;
- b. vervanging van bestaande *tools* die ook een functionele meerwaarde heeft;
- c. modificaties en aanpassingen van *tools* die leiden tot herontwerp van leertaken;
- d. herdefiniëring van *tools* die het ontwerp van nieuwe, daarvóór ondenkbare taken mogelijk maken.

Met name de eerste twee scenario's van Puentedura zijn in het talenonderwijs in Nederland terug te vinden: inhouden worden in een digitale omgeving geplaatst, met nieuwe oefenvormen. Voorbeelden van de laatste twee scenario's in het vreemdetalenonderwijs kunnen leraren helpen meer vat te krijgen op wat mogelijk is. Meer dan tot nu toe het geval lijkt, zou dan ingezet kunnen worden op digitale leermiddelen die aantoonbaar een meerwaarde hebben ten opzichte van varianten van *paper on screen*. Belangrijk is dat het niet een losse verzameling wordt van beschikbare populaire *tools* als woordjesleerprogramma's en spellingcheckers, maar een gestructureerd aanbod vanuit een weloverwogen opbouw van een MVT-curriculum.

Referenties

Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters.

Byram, M. (2012). Conceptualizing intercultural (communicative) competence and intercultural citizenship. In J. Jackson (ed.), *Routledge handbook of language and intercultural communication* (pp. 85-97). Abingdon: Routledge.

EP/Nuffic (2015a). *Internationalisering in beeld*. Den Haag: EP/Nuffic.

EP/Nuffic (2015b). *Internationalisering in het curriculum van de toekomst*. Den Haag: EP/Nuffic.

Fasoglio, D., & Canton, J. (2009). *Vreemdetalenonderwijs: een (inter)cultureel avontuur?* Enschede: SLO.

Little, D. (2014). *Learning, teaching, assessment: An exploration of their interdependence in the CEFR*. Key-note speech tijdens de 11th EALTA Conferentie 'The CEFR and Language Testing and Assessment – Where are we now?'. Warwick, 29.05-01-06.2014. Op 3 september 2014 ontleend aan: <http://www.ealta.eu.org/conference/2014/presentations/David%20Little%20EALTA%202014.pdf>

Puentedura, R.R. (2006). *Education, technology, and change: SAMR and TPACK in Context*. Op 6 oktober 2014 ontleend aan: <http://www.hippasus.com/rrpweblog/archives/2014/08/30/SAMRAndCurriculumRedesign.pdf>

Stadler, S. (2011). Intercultural competence and its complementary role in language education. In C. Pérez-Llantada & M. Watson (eds.), *Specialized languages in the global village: A multi-perspective approach* (pp. 261-286). Newcastle, UK: Cambridge Scholars Publishing.

VO-raad (2014). *Klaar voor de toekomst! Samen werken aan onderwijskwaliteit*. Utrecht: VO-raad.

